

STORGRUPPE-FORSKNING OG MASSEPSYKOLOGI

Peter Berliner

Massepsykologi adskiller sig fra forskningen i storgrupper som terapeutisk setting, ved forskel i definitionen af situation, problemer og perspektiver for fremtiden. Alligevel kan man i massepsykologien hente vigtige analyse- og teorimodeller i storgrupperforskningen (vedrørende dynamikken i store grupper, projektion, identificering, splitting, benægten, angst, bevidsthed, identitet, følelser og kognition som gruppefænomen). Det er dog vigtigt at analysen af masse-fænomener også inddrager en analyse af massens aktuelle kontekst.

Massepsykologiens aktualitet

En masse kan defineres som en stor gruppe mennesker, der vil det samme - momentant - og derfor handler på en indbyrdes sammenhængende måde.

Vi er mange mennesker sammen i dag, stort set hele tiden. Vi lever sammen i store mængder, men vi er først en masse, når en fælles intention knytter os sammen. Når vi samles med en bestemt intention, en rettedhed i fællesskab, kan vi tale om en masse.

For omkring 100 år siden skrev Le Bon:

»Massen er impulsiv, omskiftelig og let at pirre. Den styres næsten udelukkende af det ubevidste. Den tåler ingen udskyldelse mellem sit begær og virkeliggørelsen af det begærede. Den har en følelse af almagt. Massen kender hverken tvivl eller usikkerhed. Den går straks til yderligheder, den udtalte mistanke forvandles i den omgående til uomstødelig vished, en kim af antipati bliver til vildt had.« (citeret fra Freud 1921/1976).

Baggrunden for beskrivelsen var den begyndende organisering af arbejderklassen i den socialistiske bevægelse - der fra sin start som massebevægelse gennem en lang formaliseringsproces har ført frem til vore dages samfundsform.

Beskrivelsen synes alligevel at passe fint til den måde, vi ser på vore dages »masser«, der især optræder omkring fodboldturneringer og i forbindelse med konfrontationer omkring asylcentre for flygtninge. I Østeuropa - netop nu voldsomt i det tidligere Jugoslavien - optræder massefænomener centreret omkring »etniske« konflikter.

Den psykologiske faglitteratur beskæftiger sig med mængder (af menne-

sker) på flere måder: Den psykologiske effekt af befolkningstæthed, momentane masser, storgrupper i »natural settings« og i terapeutiske, samt masse-adfærd i katastrofesituationer. Man skelner imellem formelt organiserede og formelt uorganiserede (»ustrukturerede«) grupper. Her koncentrerer jeg mig om storgruppeforskningen for ad den vej at komme tilbage til massen som forskningsgenstand.

På et deskriptivt niveau er store grupper kendetegnet ved, at følelser »smitter«, dvs. breder sig i gruppen. Endvidere ved at realitetstestningen bliver usikker, at gruppen svinger imellem apati og voldsomme følelsesudtryk, og at der opstår en afhængighed overfor en leder (Anzieu 1984).

I storgrupper opstår der en form for »gruppe-ubevidsthed«, der viser sig ved at gruppen handler på en bestemt måde, men uden at vide hvorfor. Der sker en oversvømmning af »gruppe-jeget« af primærproces-tænkning. Lederen kan - i denne bastante analogi til individualpsykologien - da sammenlignes med »over-jeget«, der udvirker en strukturering.

I storgruppe-forskningen peges på, at de såkaldte primitive forsvarsmekanismer optræder hyppigt i store grupper: splitting, idealisering/devaluering, projektion, benægtelse og projektiv identifikation.

En manglende ydre struktur - eller mulighed for at tilkoble sig den - medfører en opløsning af jeget, hvorved det indre og ydre (de psykologiske processer og den ydre realitet) glider sammen.

Store grupper uden formel struktur tenderer således mod at opføre sig på en måde, der (analogt) kan kaldes »psykotisk«.

I en sådan gruppe er der ofte en stærk »reparations«-proces, hvis mål og metode er at skabe en fælles fornuft, et fælles rationale (en konsensus). Denne proces forværrer og uddyber som oftest blot den igangværende »psykotisering« ved netop at benytte de nævnte forsvarsmekanismer.

Samtidig sker der også en fastholdelse pga. den umiddelbare lettelse, der kan opleves i primærproces-tænkningen. Realitetens snærende bånd opleves som ophævet i og med at »jeget« opløses momentant. Dette fænomen er til tider socialt acceptabelt i form af fascinationen (ved koncerter m.v..).

Men ellers har massefænomener noget ubehageligt over sig. Det er antageligt derfor de kun er ringe udforsket i psykologien. De osrer langt væk af destruktivitet, vold og aggressivitet. I socialpsykologiens udvikling optager udforskningen af små-grupper og formelle organisationer en større plads end massepsykologien.

Massepsykologien i dag er derfor snarere inspireret af gruppeterapi (storgruppe-sessioner) end af socialpsykologiske undersøgelser. Storgruppeterapierne er især udviklet i England efter anden verdenskrig, men har deres tydelige rødder i psykoanalysen. I denne artikel vil jeg undersøge anvendeligheden af disse teorier som en overordnet teori om massefænomener.

Derfor vil jeg først kort gennemgå nogle få pointer fra Freuds artikel om Massepsykologi (fra 1921). Dernæst vil jeg kigge på nogle træk i videreudviklingen deraf.

Identificering

Freuds massepsykologi tager afsæt i Le Bons (1895) og McDougalls (1920) teorier om uorganiserede masser, men ender med at omfatte store sociale institutioner som hæren og kirken.

Følelsesbindinger imellem de enkelte medlemmer af massen er Freuds udgangspunkt. Denne binding kan i massen kun finde sted, fordi alle har samme leder, dvs. identificerer sig med den/det samme. Argumentationen hos Freud drejer sig derfor om redegørelse for relationen imellem følelsesbinding ved objektbesætning og ved identificering.

Ved identificering sættes det egne jeg lig med objektet. Det er en værensrelation.

Ved objektbesætning placeret objektet udenfor jeget. Det er en »havensrelation«.

I massen er der ikke tale om en objektbesætning direkte medlemmerne imellem, men ensheden etableres i stedet via deres individuelle identificering med lederen eller sagen.

Freud beskriver identificeringens forskellige årsager og måder omstændigt:

1) Den primære identificering, der består i indkorporering. Dette er den orale indkorporering, hvor der endnu ikke skelnes imellem selv og objekt (og derfor ej heller imellem at være og at have). Igennem denne proces etableres lyst-jeget.

2) Der findes også en anden form for identificering, nemlig identificering med et mistet objekt. Logikken i denne er, at forældrene (den ene af dem) er objekt for barnet, men mistes som sådan, hvorefter barnet identificerer sig med dem igennem etableringen af et jeg-ideal, der er grundlaget for over-jeg'et.

Igennem disse to former for identificering forklarer Freud nu massepsykologiens problem, nemlig hvorfor medlemmerne i massen er sammen som »masse«. Problemet stiller sig for Freud kontant, idet han forundres over, at de unge piger, der flokkes om pianisten efter en koncert, ikke resolut kradser øjnene ud på hinanden - men i stedet åbenbart er sammen om deres idol-dyrkelse.

Det kan nu forklares ved at de identificerer sig med deres objekt (der her altså spiller piano) gennem:

1) primær identificering, hvor objektet indkorporeres i selvet, hvorved skellet imellem selv og objekt bliver uskarp og momentant forsvinder.

2) identificering med »lederen« gennem objekttab, dvs. en drejning af drifterne ved målhæmning, hvilket betyder, at objektet så at sige holdes på afstand ved at blive jeg-ideal.

Medlemmerne i massen knyttes derfor til hinanden igennem deres individuelle - men faktisk identiske - identificeringer med lederen, idolet, føreren eller sagen. De har fælles jeg-ideal.

Der opstår således faktisk en tredje form for identificering, nemlig en

identificering med dem, der er i samme situation som én selv. Fællesskabet opstår ved en gensidig identificering mellem personer, der har fælles jeg-ideal og befinder sig i samme (ubevidste) situation.

Det er netop denne fælleshed, der sikrer, at de ikke kradser øjnene ud på hinanden. Er denne fælleshed ikke til stede, optræder det, Freud kalder de små forskelles narcissisme, hvilket ytrer sig i en pedantisk og engageret rivalisering.

Projektion

Hvor Freuds teori centrerede sig om begrebet identificering, koncentrerer senere storgruppeforskere sig om begrebet projektion. Dette begreb får næsten status som den rige onkel indenfor forsvarsmekanismerne og gøres til forklaringsbegreb for etableringen af »det psykiske« i stadig dialog med de sociale omgivelser. Men det er bestemt ikke uspændende, hvad der kommer ud af det mht. at kunne forklare storgruppefænomener.

Den engelske storgruppe-terapeut Tom Main udvikler en sådan projektionsteori. Hans grundproblem er, hvorfor medlemmerne i en storgruppe mister deres personlige moralske sans og deres evne til at tænke fornuftigt. For at besvare dette spørgsmål må vi have et begreb, der indlejrer det individualpsykologiske i en social proces. Projektion er et sådant begreb, mener Tom Main, idet det er objektrelateret: det involverer flere personer i en form for »multi-body«.

Dette »multi-body« findes i såvel små som store grupper, men i små grupper er det overskueligt; man kan nå at checke efter, om projektioner nu også passer til dem, der involveres. Det kan man ikke i store grupper på fra omkring 25 til hundredevis af personer. Dér er der et meget kompleks mønster af projektioner og »opfang« på dem, samt projektioner af projektioner etc..

Dette medfører, konstaterer Tom Main, en sækelse af evnen til at tænke. Det sker ved at hvert enkelt medlem begynder at forsvare sig gennem splitting, hvor det kompetente (det gode) projiceres ud i gruppen, mens de hver for sig sidder tilbage med en følelse af at være dumme, hjælpeløse og bange. Tom Main beskriver processen som en begyndende tænkning i »absolutter«, dvs. overordnede kategorier, der samler éns indre, ubærlige konflikter og angst. Disse absolutter kan vise sig ved, at man begynder at tænke i faste stereotypier mht. roller.

At tænke i absolutter sikrer personen imod at blive sig sine egne indre konflikter bevidst. I stedet lader de sig igennem projektionen »materialisere« ude i verden, i gruppen.

Dette lyder i første omgang som en teori om den enkeltes tilkobling til en gruppe, men for Tom Main er det vigtigt at påpege, at det er noget, der nok har en personlig side, men også - og især - er noget, der sker i selve gruppeprocessen. Benægtelse af indre konflikter, splitting og pro-

jektion er sociale processer i gruppen.

Igennem denne sociale proces påvirkes realitetstestningen hos den enkelte. Dette forklares ud fra en umiddelbart set meget simpel model, der drejer sig om at projektionen som en forsvarsmekanisme tilhører »jeget« og idet »noget« projiceres, tabes det så at sige fra »jeget«. Jeget er dermed svagere, defekt - og realitetstestningen bliver derfor dårligere.

Det erkendelsespotentiale, der ligger i projektionen, overvældes derved og projektionen som »tester« af realiteten fungerer ikke mere. I stedet sætter en »ufornuft« ind, hvor projektioner ikke mere overhovedet testes for deres overensstemmelse med realiteten (f.eks. i form af den andens/de andres reaktioner og adfærd). Systemet bliver selvbekræftende i et mønster af projektioner og projektioners projektion. Man begynder at genfinde sig selv i en form for narcissistisk »objekt«-relation.

Det projektive system »tager over« og bliver selvrefererende. Det styrer nu samspillet og dermed den enkelte deltagers måde at deltage på. Jeget hos den enkelte påvirkes kraftigt i denne proces, ja faktisk bliver det snarere en funktion af projektionssystemet end en bagvedliggende instans. Derved forsvinder netop evnen til individuel tænkning og moralsk sans. Identiteten flyttes fra en individuel identitet til en gruppeidentitet - der kan være nok så angstfyldt.

»Gruppen« opstår nu rigtigt som begreb for de involverede - og som reference for sig selv i kommunikationen. Man kan nu som individ relatere sig til (spejle sig i, vedligeholde identitet, tænke i dialog med, etc..) dette nye »monster«: gruppen. Virkelighedens mangfoldighed skæres bort og de involverede simplificeres og absolutteres. Ligesom personerne forsvinder for sig selv, forsvinder de således også som individer for hinanden.

Samtidigt sidder hver person alene med det tryk, gruppen som »monster« nu lægger på vedkommende. Det resulterer i en - til en start - øget kontakt med egne tanker og følelser. Det medfører ofte angst pga. forbindelse til indre impulser, f.eks. af aggressiv art. Tom Main er hermed tilbage ved den gennemgående forklaringslogik, nemlig at disse impulser projiceres ud i gruppen som »monster« og ikke mere ud i andre som enkeltpersoner.

Gruppen opleves nu så stærk og truende, og jeget så svagt og truet, at enkeltpersonerne mister deres »sunde fornuft«. De bliver ofte stille, tilbageholdende, har svært ved at sige noget og ved at samle tankerne. Når nogen siger noget, er det ofte på en langsom, stille og søgende måde. Ofte siges der noget om dem, der ikke er tilstede. Ubehag udtrykkes derved som noget upersonligt, indirekte og »disowned«. Man siger ofte »man«. Gruppen bliver eksponent for impulser, der er »disowned« af medlemmerne - ligesom gruppen nu direkte er eksponent for personernes »jeg«. Realitetstestningen er kollektiviseret i en situationel og simultan proces.

Som eksempler på processen beskriver Tom Main dels projektion af aggressivitet, dels projektion af kompetence. Begge situationer fører på samme måde til depersonalisering og bizarre objektrelationer.

Ved projektion af aggressive impulser tillægges ydre objekter disse.

Jeget hos den projicerende bliver dermed svagt og truet. Truslerne udpeges som kommende fra »objekterne« - og jeget etablerer (sig i) en række modforanstaltninger.

Den ydre trussel kan være en »heks« (projektionsobjekt for aggression og ondskab). Truslen hedder konkret »forheksning« og modforanstaltningerne er mod-magiske ritualer, søgning mod en stærkere leder eller indgåelse af alliancer. Er den ydre trussel - projektionsobjektet - en anden gruppe mennesker, vil »jeget« overfor den ydre fare opruste og eventuelt direkte angribe.

Denne tilstand - analog til psykiatriens »paranoiker« - optræder ifølge Tom Main hos grupper, hvor den »psykotiske« tænkning for alvor er brudt igennem, hvilket han mener kan ske ved ekstreme former for konflikter i store organisationer. Man kunne ligeledes tænke på de tidligere nævnte etniske konflikter.

Ved projektion af kompetence ud i gruppen - og fra gruppen måske ud på andre grupper, personer eller idealer, - sker der ligeledes en afkræftning af jeget. Det bliver svagt og afhængigt. Overfor de ydre gode kræfter udvikles en form for ritualiseret afhængighed, der findes i heltedyrkelse, i kult'er og iøvrigt hos tilbedere af enhver slags. Jegets tilstand bliver en form for »det uværdige jeg«.

Tom Mains teori er næppe nogen helt konsistent teori. Begrebsafklaringen er noget upræcis, ligesom projektionen som overgribende forklaringsbegreb nok er rigeligt reducerende i forhold til den empiri, der skal forklares. Projektionen bliver en form for samlebegreb for alle typer udvekslinger imellem person og gruppe (og i næste hug imellem grupper og større systemer). Teorien ender let med at ville forklare overfladefænomenet (projektion) ved en dybere logik, der også blot hedder projektion. Det bliver da ikke relevant at undersøge, hvad der kom først - personligheden eller gruppen - da subjektet ifølge teorien konstitueres netop i udvekslingen imellem disse to instanser. Systemteoretisk (og måske også Lacaniansk) ville man sige, at det væsentlige ikke er »instanserne«, men at disse (»jeget«, gruppen) er afledte fixpunkter i en proces, hvor det eneste oprindelige (den første årsag) er forskellen.

Det er netop her Tom Main kan sætte trumf på og sige, at netop i »forskellen« er også den potentielle grænseløshed i gruppeprocessen givet. Den grænseløshed, der ytrer sig som det såkaldte »psykotiske« reaktionsmønster. Jeget er en grænse, der kan vedligeholdes eller opløses i en større, gruppemæssig ubevidst proces - som finder sted i store grupper og masser.

Projektionen kan i store grupper medføre en opløsning af realitetstestningen. Men hvorfor går man så ikke blot tilbage og tester en gang til? Det gør man ikke pga. den angst, det vil medføre, argumenterer Tom Main. Under projektionen har vi således i teorimodellen en bagvedliggende forklaring, der drejer sig om at medlemmerne i gruppen søger at undgå angst. En angst, der udløses ved artikulering af skjulte impulser. Denne angst er således set større end den angst, der sekundært kan opstå igennem

projektioner (at være truet, at være afhængig). Den sekundære angst er da sammenlignelig med symptomer. Den oversvømmning af angst, impuls-gennembrud kan give, forskydes således til en angst, der kan materialiseres igennem projektionen. Det er en angst, der direkte kan kobles til et socialt rum - og derfor gøres såvel mere kognitivt formulerbar (f.eks. det er de »andres« skyld) og handlingsmæssigt operationaliserbar (f.eks. nu skal de få nogen bank).

Tom Main argumenterer for, at projektionerne er quasi-irreversible pga. angsten. Men, som vi senere skal se på, kan man ved bestemte typer intervention påvirke processen, dvs. faktisk gøres projektionerne reversible.

Kommunikation og kontekst

De Maré (1975) har udviklet en teori om storgrupper som tænke-redskaber eller tænke-rum. At vide (noget) er at vide (det) sammen, postulerer han. Denne ide er sammenlignelig med Habermas' om den interpersonelle verifikation. Sandheden er således bundet til det sociale rum, der er kommunikation.

I storgruppen er der to muligheder: en øgning af angsten eller en øgning af evnen til tænkning.

1) Gruppen fremmer meget stærke følelser hos deltagerne, dvs. i relationerne imellem dem. Disse stærke følelser har en tendens til at »løbe over« og tabe fokus, dvs. at blive til en selvstændig proces uden et for deltagerne bevidst formål. På et ubevidst niveau tjener processen et formål om at reducere angst - men i selve processen medfører det på symptomalt vis en aktualisering af angst.

2) Storgruppen bliver et sensitivt »tænke-redskab«, hvis den får tid og mulighed for at udvikle sin organisationsform og kommunikationsmønster (dens matrix). Denne proces kan føre til en udvikling af rummelighed (containing) i gruppen, hvilket gør den i stand til at opfange og ændre negative fastlåsnings i kommunikationen.

De Maré påpeger, at man ganske vist kan sammenligne visse processer i storgrupper med »psykotiske træk«, men at der til stadighed er den forskel, at storgruppen kan udvikle sin egen kontekst og dermed sin egen fornuft og sandhed. Den sociale forankring er således givet i og med at storgruppen er et socialt rum per se.

Men de Maré vender dog snart tilbage til, at netop den proces er udviklende i nogle grupper og blokerende og negativ i andre. I storgruppen kan der ske en læringsproces, en kommen til klarhed - hvor sekundærtænkning dominerer over primærprocestænkning. Gennem organistaion og rummelighed overvindes magisk tænkning, mener han. Psykotikeren derimod er fanget i en proces, der er analog til en blokeret proces i en storgruppe.

De Maré er optaget af storgruppen som »helende« proces. For at redde-gøre for den, beskriver han forskellen på små og store grupper.

I en lille gruppe (på fra 2 til omkring 20 personer), er problemet delta-gerne imellem - ifølge de Maré - at føle genuint. Man er optaget af at lokalisere og konkretisere forsvarsreaktioner og ubevidste impulser (adfærdsmønstre) med henblik på en øget indsigt i dem. Der er tale om konflikter, der udleveres og gentages i en form for overføringsrelation til terapeu-ten og de øvrige gruppemedlemmer. Man fokuserer i behandlingen på den vertikale dimensionen, der består i at adfærdsmønstre, der gentager fortidige (i individets historie) konflikter, udspilles og ændres i grupperelationerne. Gruppen er fyldt op af hierarkiske strukturer og fastlåsnings, og man søger igennem indsigt at bryde disse »medbragte« mønstre.

I den store gruppe er problemet ikke at »føle genuint«, men derimod at tænke rationelt. I storgruppen påvirkes evnen til at tænke rationelt, således at en form for »mindlessnes« opstår - kendetegnet ved glidninger i og opløsning af tankegangen (rationaliteten). Uden hensyn til fortiden (eller iøvrigt den ydre nutid) sker der en totalisering af situationen (og af værdier og forklaringer). Storgruppen er transpositionel, idet emner skifter indhold og betydning, som det f.eks. sker ved splitting, projektion og forskydning. Gruppens proces er horisontalt i bevægelse, dvs. at dens dynamik er »topologisk«. I processen opstår problemer med at fastholde konstans - vedrørende egen identitet, begreber og følelser. Der sker en ubevidst opløsning, der viser sig i en oplevelse af intethed og angst. Der mangler noget (holdepunkter, forankring). De Maré konkluderer, at grup-ens basale problematik er en defekt (og ikke en konflikt). Relationerne indbyrdes bliver usikre, idet grænserne mellem »jeg« og den »anden« overhovedet skal etableres eller fastholdes. At adskille og at samle bliver derfor basale temaer i gruppens proces. Lidt vel opstemt, men alligevel interessant, fremfører De Mare, at storgrupper rummer denne proces mel-lem at adskille og samle i form af oplevelser af »agorafobi« og »klaustrofobi«, opløsning og opædning, eufori og depression - altsammen temaer, der i sig rummer en dynamik omkring væren og intet. Grupperne kan være kendetegnet ved »implosion« eller »eksplosion«.

En storgruppe, der bliver stående på det netop beskrevne niveau er blokeret, den bliver ved med at aktualisere angst og opløsning. En sådan gruppe er kendetegnet ved angst og had, ved ikke-bevægelse og kaos. Overfor den form for dans på stedet, mener de Maré at opbygning af en organisationsform med en styring af kommunikationen kan sikre udvikling i gruppen. Det terapeutiske mål i en storgruppesession er en »morphogene-sis«, hvorved det sociale rum opbygges med adskilte og identificerbare emner og personer. Der opbygges en matrix som en form for struktur, der gør de enkelte elementer identificerbare. Strukturen ophæver angsten, ifølge de Maré. Strukturen er en art materialisering af bevidsthed. I mor-phogenesisen kommer deltagerne til bevidsthed om sig selv - der opstår en form for konstans, der er analog til »jeget« i psykoanalytisk teoretisk

forstand.

Gruppens bevidsthedsniveau - i form af selvrefleksivitet - er essentiel for dens udvikling (og i videre perspektiv for dens overlevelse - som gruppe og i nogle tilfælde også faktisk).

Storgrupper og terapi

Ifølge de Maré udvikles en gruppe gennem bevidst organisering og kanalisering af kommunikationen.

I den forbindelse er det interessant, at storgrupper i England efter anden verdenskrig blev brugt i terapeutisk øjemed. Målet var igennem deltagernes »indsugning« i gruppens proces af først »kaos« og angst, og dernæst gradvis etablering af bæredygtige organiseringsformer af gruppen som »tænke-redskab« (dvs. en styrkelse af realitetstilkoblingen), at styrke »jaget« hos den enkelte.

Ifølge Tom Main består arbejdsmetoden i storgruppesessioner blandt andet i at terapeuterne viser, hvorledes man kan undgå at glide med på gruppens splitting, projektionsproces og angst. I stedet forholder de sig personligt til hver enkelt deltager ved at tage ethvert udsagn som en meddelelse om, hvad netop denne person mener. Der sker da en afdramatisering og en »punktering« af gruppens proces. Terapeuterne giver ligeledes klart udtryk for, hvordan de selv har det - uden at lade sig binde i samspil af typen projektiv identifikation. Terapiformen er støttende for deltagernes fastholdelse - eller etablering - af en realitetstilkobling (i stedet for en opløsning i storgruppens »psykoseagtige« tankeform).

Lidt søgt kan man sige, at målet er en opbygning af stabile tankeformer (med en form for konstans), sikret af et rimeligt stabilt psykisk forsvar, således at man ikke lader sig løbe over ende af storgruppens flukturerende og labile tankeform. I storgruppen er forsvaret skrøbeligt og ubevidste impulser udspilles i vid udstrækning. Primitiv forsvarsreaktioner anvendes i et forsøg på at reducere angstniveauet, hvilket kan føre til en unuanceret konstrastering af synspunkter, intentioner og følelser.

Hvor man i en lille gruppe kan søge mod en forståelse af det fælles i de forskellige oplevelser og følelser, der lægges frem, er man i storgruppen fanget ind i en »forskellens« logik. Man er optaget af forskelle, enhver forskel vokser og bliver selvforstærkende. Der søges ikke nogen bagvedliggende enshed.

Dette ses tydeligt i storgrupper - også her i Danmark. Det kan give sig udslag i at »træneren« tillægges aggressive og farlige intentioner, hvilket igen legitimerer deltagernes aggression. Frustrationen vokser, konstrasteringen tager form, den glider rundt i gruppen og rammer forskellige deltagere, der tillægges skyld. På et tidspunkt placeres den på træneren og gruppen samles i en form for magisk modforanstaltning, der fører til enighed. En ydre fjende samler, som vi alle ved - også selvom den ydre fjende består

i projektioner.

Trænerens rolle er nu at fastholde det personlige niveau, at hver enkelt er dér - og at gruppen som sådan ikke eksisterer. Gruppen som truende, selvberørende »monster« kommunikerer træneren ikke med. Han/hun taler med enkeltpersoner i gruppen, mens de andre lytter. I stedet for »gruppen« bliver enkeltpersonerne synlige. Vi er blandt levende individer igen! Denne fremvisning er det støttende element: det organiserende og projektiionsbrydende.

Tom Main giver et (her frit gengivet) eksempel på, hvordan kontrasteringen kan finde sted imellem deltagerne. Det omhandler en situation fra en storgruppesession på en hospitalsafdeling med patienter og personale. En kvindelig patient, der var indlagt med sit barn, klagede over at de andre larmede om aftenen. Hun tillagde dem intentioner om at ville hende noget ondt (vække barnet). Alle de andre blev nu udpeget som bærere af denne ondskab, som hun så forsvarede sig voldsomt imod. Flere andre støttede hende - og gruppen var nu kontrasteret, forskellig, uden individer.

Terapeutens rolle bestod i at meddele, at han ikke ville træde frem nu, hvis det var ham, der havde larmet. Der var for truende i gruppen nu. Han fortalte så, at han nogle gange glemte at tage hensyn og være stille nok om aftenen. Det var noget, der kunne ske.

Nu trådte nogle af deltagerne frem og sagde, at de mente, det var dem, der havde støjet aftenen før, men at de ikke havde haft en intention om at genere kvinden. De ville endvidere gerne tage hensyn fremover og undgå at støje.

Da kvinden havde hørt på det, var hendes vrede forsvundet og hun gav udtryk for, at hun ikke mere opfattede de andre som »førfølgere«. Hun havde andre grunde til reaktionen, som hun nu kunne fortælle om.

Dette eksempel er næppe kun banalt, idet det faktisk viser os, hvordan en projektiionsproces, der på selvberørende vis udpeger »fjender« og bliver selvbekræftende ved reelt at skabe fjenderne, kan stoppes gennem personificering, styring af kommunikationen og fastholdelse af det reelle element i kommunikationen (dvs. hvordan situationen og intentionerne faktisk var - kort sagt en realitetstestning).

Men er vi nu gennem teorimodellerne og anvendelses-beskrivelsen kommet nærmere til en forståelse af storgrupper (masser) i deres faktiske livsvilkår? Det er vi ikke endnu, men vi har nu en række begreber til at analysere »naturlige« storgrupper med - dvs. storgrupper der ikke er (kunstigt) samlet med terapi for øje.

Overlevelsens gruppedynamik

Peter Elsass anvender storgruppeforskningens begreber til at analysere overlevelsespotentialer i forskellige naturlige storgrupper, - folk i Sydamerika.

I enhver gruppe er der nogle basale præmisser i form af kollektive ubevidste antagelser. Jo mere moden gruppen bliver, jo mere kan den slippe fri fra disse præmisser ved at forholde sig refleksivt til dem. Den basale præmis udmøntes i gruppens matrix eller funktionsmåde, men kan dér forandres og udvikles gennem refleksiviteten. Basale præmisser er f.eks. flugt versus kamp, pardannelse versus rivalisering, underkastelse versus afvisning af ledere. Matrixen kan f.eks. være tillært hjælpeløshed - men den kan også være en form for absurd teater med improvisation i form af en stadig ubegribelighed set fra det omgivende majoritetssamfunds side. I sidste tilfælde er der tale om en selvrefleksivitet, der iøvrigt omfatter relationen til andre grupper (majoritetssamfundet). Matrixen er selvrefleksiv ved at forholde sig til de relationer, der vedligeholder identitet, konsensus og rationalitet.

Grupper med store overlevelseshværsneligheder er kendetegnet ved, at deres selvrefleksivitet er lav - de er fanget i de basale præmisser.

En sådan gruppe kan blive selvdestruktiv eller være sårbar overfor andre gruppers angreb på den.

Peter Elsass beskriver nu, hvorledes forholdet imellem individ og gruppe gentager sig i forholdet imellem grupper (systemer).

Individets tilkobling til det sociale system, gruppen, begrundes i separationsangst, der er en dynamik imellem ikke at tilhøre en gruppe (være udenfor) og at blive opslugt af gruppen. Gruppen opbygges omkring denne dynamik - i form af en skrøbelig balance som løsning på modsigelsen. Relationen mellem individet og gruppen er således altid potentielt kendetegnet ved fremmedhed eller opslugthed.

Det samme forhold kendetegner relationen imellem to systemer, hvilket fundamentalt i denne teorimodel er to grupper af mennesker. Det er parternes forskellighed, der giver dynamikken, men netop derved iværksættes også opslugningen som mulighed.

Denne proces beskriver Peter Elsass indgående i relationen imellem europæerne og indianerne. Først beskrives forskellen, fremmedheden, og dernæst opslugningen (det vi ovenfor med Tom Main beskrev som projektion som en art overbegreb for projektiv identifikation, benægtning, splitting og idealisering/devaluering).

Indianerne udvikler en løsning (en matrix) på fremmedheden/opslugningen ved som gruppe at placere sig (i den egne forklaring) som indlejret i det kollektive: hvert individ er bestemt relationelt ved en bestemt indlejring i bestemte relationer til andre, i en symbolsk historieopfattelse og en placering i naturen som en del af økologien.

Modsat beskriver den europæiske gruppe (intellektuelle) sig som kendetegnet ved en mere og mere udpræget narcissistisk karakter, hvor man er selektivt apatisk, emotionelt distanceret, lever en dag af gangen (historieløshed, også i det fremadrettede perspektiv) og fokuserer på alle dårlige nyheder. Denne form for matrix består på sin vis i en fastholdelse af fremmedheden, af det adskilte - og af det endeløse behov for momentan

og flygtig bekræftigelse, der derved åbnes for.

Når disse to former for matrix mødes, sker der en art systemmæssig projektiionsproces, hvor den anden gruppe bruges i vedligeholdelsen af den egne matrix. Det sker i forbindelse med de faktiske magtrelationer, der er imellem grupperne. Indianerne beskrives af europæerne, mens det modsatte sjældnere sker (på en måde, så europæerne hører det). Indianerne derimod forholder sig til de projektiioner, de bliver bærere af.

Indianerne beskrives ofte i dag i termer såsom udslettelse, udryddelse, kolonisation, katastrofe, krig og undergang. Denne beskrivelse finder ofte sted blandt personer, der opfatter sig som positive overfor og solidariske med indianerne. Men alligevel denne sprogbrug!

Indianerne bliver en form for »skyggesider« i den europæiske kultur - de symboliserer alt det gode, der er i færd med at udslettes. Netop igennem udslettelsen kan det bekræfte narcissistens sortsyn. Indianerne bliver således helte netop i deres udslettelse, i deres død.

Peter Elsass beskriver dette paradoks, hvor indianerne så at sige indlejres i projektiionen og må forholde sig (ubevidst) til den, ved at indianerne for at overleve må gennemleve sorgen, de må se det koloniale dødsrum i øjnene for at genvinde livet. Selvdstruktiviteten, alkoholismen, depressionen hos indianerne forklares på denne måde som bundet i relationerne mellem systemerne, grupperne, kulturerne.

Peter Elsass' teori omfatter et bredt mønster, der drejer sig om gruppers ydre netværk, dvs. en teori om relationers relationer, hvor gruppernes interne relationer sættes i forbindelse med den ydre og projektiionsmæssige kontekst, gruppen definerer sig ind i.

Antropologen Myles Hopper har anvendt storgruppeforskningen i et andet perspektiv mht. grupper i deres naturlige settings: et mikroperspektiv som pendant til Peter Elsass' makroperspektiv.

Diskussion i forsamlingshuset

Hopper studerede fire små samfund (communities) i Nordcanada. Undersøgelsen drejede sig om, hvad der skete, når man ville iværksætte en åben diskussion af emnet: familiens situation.

Hopper studerende, hvordan de fire »communities« reagerede på en ydre påvirkning, der bestod i at én fra området blev trænet som leder af diskussionen og sendt tilbage med det formål at arrangere åbne diskussionsaftener.

I community A mødte den lokale overklasse op og definerede problemerne som placeret hos de andre, der ikke mødte op. I Tom Mains model drejer det sig om projektiion af skyld. Ved projektiionen svækkes gruppens »jeg« og der sker en form for forsvar mod skyldens tilbagevenden ved en symbolsk »reparation«, der konkret bestod i at man enedes om at iværk-

sætte hjælpeprogrammer for de fattige. Det blev dog ved snakken, men det er også nok for reparationsformålet.

I community B mødte et bredere udsnit af lokalbefolkningen op. Men ifølge Hopper var enhver form for diskussion umulig pga. angst for konflikter. Derfor projiceredes viden og meninger over på selve »projektet«, forskerne blev idealiserede og gjort alvidende. Gruppens »jeg« blev derfor svagt og afhængigt, hvilket resulterede i modforanstaltninger i form af forslag om at der måtte foretages videnskabelige undersøgelser af familiernes situation. Gruppen skabte på denne måde en afhængighed og ikke-kunnen/ikke-viden hos sig selv.

I community D sker der en kombination af A og B, idet der på stedet er et hospital med en del tilrejt personale. Lederne fra hospitalet diskuterer på mødet lokalbefolkningens problemer, som de indsætter i en form for hjælper-offer relation (som i A). Lokalbefolkningen møder op og glider ind i en slags afhængighed, der dog trækkes tilbage og erstattes af irritation (aggressivitet), hvilket resulterer i at de lokale forlader mødet og lader eksperterne sidde tilbage og snakke. Begge grupper bekræftes således i deres ideer om den anden gruppe.

I community C lykkes det at undgå projektioner af den nævnte type, idet man fokuserer på ét konkret problem, nemlig seksualvejledning. Dette problem bliver samlingspunkt for forældrenes oplevelser af magtesløshed. Man enes om at iværksætte et seksualundervisningsprogram. Dette sker faktisk. Endvidere har det åbnet for andre problemer, man konkret og person-nært taler om. Denne gruppe definerer sine egne problemer og forholder sig til dem. Den forholder sig på den måde realitetstestende i kommunikationen og organisationsformen. Det sker gennem en organisering omkring et oplevet væsentligt problemområde, hvor det personlige/individuelle og det kollektive kan kombineres.

For Hopper er det centrale ved dette at påpege, hvor vigtig selve gruppeprocessen er for resultatet. Det er ikke nok at kigge på gruppens kontekst, man må også kigge på den indre proces i gruppen.

Lederen får en central placering i Hoppers analyse af grupperne. Lederens funktion drejer sig om timing (hvornår kan gruppen nås i kommunikationen) og fokusering (hvad skal der tales om – og hvordan).

Lederen bør trække kommunikations- og organisationsmønstrer i retning af en proces som i community C. Hopper er i overensstemmelse med de Maré i pointeringen af, at matrixen kan være præget af forsvar (dvs. en stadig gentagelse af et fastlåsende mønster af projektioner) eller af effektivitet, dvs. realitetstestning og handling.

Om kommunikations- og organisationsformen er udtryk for forsvar og fastlåsnings eller for realitetstestning kan, ifølge Hopper, kun afgøres specifikt og konkret ud fra processen set i forbindelse med gruppens mål.

Gruppen som eksistens

I de ovenfor beskrevne teorier fokuseres på gruppens matrix som et forsvar mod angst. Det er slet ikke realitetstestningen, der er gruppens mål; det er undgåelse af angst.

I nogle tilfælde medfører det en bæredygtig realitetstestning og derfor en - også udefra set - rationel tilkobling til realiteten gennem handlinger.

Der er et mål for gruppen. Gruppens medlemmer vil noget. Gruppen har en række begreber (konstruktioner), der knytter sig til dens forklaring på dens egen adfærd. Disse begreber angår den oplevelse, gruppen formidler til sig selv og ud til andre. Disse begreber omfatter følgende forhold, som vi må være opmærksomme på i enhver analyse af en gruppe:

Enhver gruppe har en historie, befinder sig i en bestemt situation og har en forestilling om fremtiden. I gruppens definition af disse tre aspekter indgår som oftest en problemformulering (eller en positivisering: i form af fascination og begejstring). Hvis der er tale om et problem, kan gruppens medlemmer have fælles formuleringer af løsningsforslag.

Når vi vil anvende psykologiens teorimodeller på faktiske storgrupper - f.eks. skinheads (i Tyskland), der angriber flygtningecentre, kan vi øge vores forståelse af hadets og aggressionens vækstproces gennem teorien om projektionsprocesserne i gruppen. Men vi må altid tage konkret udgangspunkt i gruppens egne formuleringer af situation, problem og perspektiv samt handlingsorientering (midler og metoder).

Storgruppeteoriene kan i høj grad anvendes som analyseredskab overfor massepsykologiske fænomener. Det er klart, at såvel de »onde« som de »gode« sider af deltagerne i gruppeprocessen kan »splittes« fra hinanden og projiceres på forskellige faktiske målgrupper - hvor de derefter kan bekæmpes eller tilbedes.

Ligeledes kan en erkendelse af at massens problem er et »tænke-problem« og at der sker forskydninger og glidninger pga. en manglende konstans i grænsen mellem selv og objekter, indgå i analysen af konkrete masser.

I dag har vi massefænomener såsom angreb på flygtningecentre og fodbold-hooliganisme, der klart må fordømmes etisk og moralsk. Men denne form for domsafsigelse er ikke psykologiens område. I psykologien må det dreje sig om at afdække et problem. I storgruppen kan det være den funktionsmåde, der etableres. Analysen må bestå i at tydeliggøre denne funktionsmåde. Den anvendte psykologi kan da dreje sig om at pege på mulige bevægelsesformer, hvor funktionsmåden bliver indadtil sammenhængende og i overensstemmelse med den ydre realitet (især i sin egen argumentationslogik, men også i dialogen med andre). Som et eksempel på en sådan proces vil jeg nævne det første angreb på et asylcenter for flygtninge herhjemme, nemlig i Kalundborg i 1985. Adspugt bagefter (enkeltvis, dvs. personificeret) fremdrog nogle af de udspurgte, at flygtningene fik cykler af kommunen, mens de lokale ikke fik det. Hvis denne

problemformulering følges, så må det afdækkende bestå i at klarlægge om vedkommende gerne vil have en cykel (det er der så konkrete handleansvisninger i). Eller om vedkommende i stedet påpeger, at det blot var et eksempel på en lang række misforhold. Kort sagt, det er oplevelsen af at blive snydt, der aktualiseres i gruppens handling. Det må så være i en erkendelse af den følelse, at dialogen kan tage sit udgangspunkt.

Storgrupperforskningen kan give os væsentlige analyseredskaber til forståelse af konkrete massefænomener. Men det er altid konkrete massefænomener, med levende mennesker, der retter deres intentioner ind i fremtidens konkrete muligheder.

LITTERATURLISTE

- ANZIEU, DIDIER (1984): *The Group and the Unconscious*. Routledge and Kegan Paul; London.
- BERLINER, PETER (1992): *Tværkulturel Psykologi*. Gads forlag. København.
- DE MARÉ, PATRICK (1975): The politics of large groups. In Kreeger, L.(ed.): *The Large Group; Dynamics and Therapy*. Peacock Publishers; Illinois
- ELSASS, PETER (1989): *Jorden er vores mor*. Gyldendal; København.
- FREUD, SIGMUND (1921/1976): Massepsykologi og jeg-analyse. I *Metapsykologi* bd.2. Hans Reitzels Forlag; København.
- HOPPER, MYLES (1975): Large groups in natural settings. In Kreeger, L.(ed.): *The Large Group; Dynamics and Therapy*. Peacock Publishers; Illinois
- MAIN, TOM (1975): Some psychodynamics of large groups. In Kreeger, L.(ed.): *The Large Group; Dynamics and Therapy*. Peacock Publishers; Illinois